

Okulda Öğrenme ve Öğretme

Prof. Dr. Nurettin FİDAN

3. BASKI

Prof. Dr. Nurettin FİDAN

OKULDA ÖĞRENME VE ÖĞRETME

ISBN 978-605-364-254-1

Kitapta yer alan bölümlerin tüm sorumluluğu yazarına aittir.

© 2012, Pegem Akademi

Bu kitabın basım, yayın ve satış hakları

Pegem Akademi Yay. Eğt. Dan. Hizm. Tic. Ltd. Şti'ye aittir.

Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı, mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik, kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz.

Bu kitap T.C. Kültür Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır.

Okuyucularımızın bandrolü olmayan kitaplar hakkında yayınevimize bilgi vermesini ve bandrolsüz yayınları satın almamasını diliyoruz.

3. Baskı: Şubat 2012

Türkçe Redaksiyon: Rabia Türktan

Dizgi-Grafik Tasarım: Sibel Yatarkalkmaz

Kapak Tasarımı: Gürsel Avcı

Baskı: Cantekin Matbaası

(Ankara-0312-384 34 35)

Yayıncı Sertifika No: 14749

Matbaa Sertifika No: 15372

YAYINEVİ

adakale sokak 4/1 yenişehir-ankara

tel: +90 312 4306750-51 (pbx)

belgeç: +90 312 4354460

gsm: 0506 3451936 - 0541 9104545 - 0533 2055230

e-ileti: pegem@pegem.net

DAĞITIM

sağlık sokak 17/a yenişehir-ankara

tel: +90 312 4345424

belgeç: +90 312 4313738

gsm: 0506 3451937 - 0541 4345424 - 0533 2055231

e-ileti: siparis@pegem.net

YAZIŞMA

P.K.175 06442 yenişehir-ankara

internet: **PEGEM.NET**

PROF. DR. NURETTİN FİDAN

Nurettin Fidan 1934 yılında Ödemiş'te doğmuş, ilk ve orta öğrenimini Ödemiş'te tamamlamıştır. 1951 yılında Edirne Öğretmen Okulu'ndan mezun olmuş, 1951-55 yılları arasında Kars il merkezinde beş yıl ilkokul öğretmenliği yapmıştır. 1959 yılında Gazi Eğitim Enstitüsü Pedagoji Bölümünü bitirmiş, 1959-61 yılları arasında Diyarbakır Öğretmen Okulu'nda meslek dersleri öğretmeni olarak çalışmıştır. 1961-63 yıllarında Amerika Birleşik Devletlerinde Indiana Üniversitesi'nde eğitim alanında master derecesi alarak yurda dönmüş, Millî Eğitim Bakanlığı Test ve Araştırma Bürosunda uzman olarak çalışmaya başlamıştır. Bu görevde iken araştırma asistanı olarak O.E.C.D. teşkilatının Fransa, Almanya ve Norveç'teki çalışmalarına sekiz ay süreyle katılmış; insan gücü ve eğitim planlaması konularında tecrübe kazanmıştır.

Nurettin Fidan 1966-67 yıllarında Kız Teknik Öğretim Genel Müdürlüğü'nde müşavir olarak çalışmış, 1968 yılında doktora öğrencisi olarak tekrar Amerika Birleşik Devletleri'ne gönderilmiş ve Michigan State Üniversitesi'nde doktora derecesini tamamlayarak 1972 yılında yurda dönmüştür. Yurda dönüşünden sonra Millî Eğitim Bakanlığı Planlama, Araştırma ve Koordinasyon dairesinde başkan yardımcılığı ve başkanlık görevlerinde bulunmuş; 1977 yılında Hacettepe Üniversitesi'ne geçmiştir.

Nurettin Fidan 1980 yılında Hacettepe Üniversitesi'nde doçent, 1988 yılında da aynı üniversitede profesör olmuştur. 1987-1990 yılları arasında Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Bölümü Eğitim Programları ve Öğretim Anabilim Dalı Başkanlığı, 1990-1993'te ise Hacettepe Üniversitesi'nde sınıf öğretmenliği bölümünü kurarak bu bölümün Bölüm başkanlığı görevlerini yürütmüştür.

Mektupla öğretim üzerine, Açık Yüksek Öğretim Sistemleri ve Uzaktan Eğitim, Eğitimde Yeni Kavramlar ve İlkeler, Öğrenme ve Öğretme, Eğitim Bilimine Giriş, Okulda Öğrenme ve Öğretme, Birleştirilmiş Sınıflarda Öğretim, Eğitime Giriş isimli kitapları, dergilerde yayınlanmış çeşitli konularda araştırma ve makaleleri bulunmaktadır.

***Prof . Dr. Nurettin Fidan'ı
Saygı ve özlemlerle
Anıyoruz...
31 Ekim 1993***

SUNUŞ

Bilimin özelliklerinden biri; 'birikik' olmasıdır. Bilimin birikikliği ve bilim alanının gelişimini sağlama koşullarından biri ise o alanda önceki yıllarda yapılmış çalışmaların genç nesillere ulaşmasının sağlanmasıdır. Böylece bilim alanı, o alanda çalışan bilim insanları, uygulamacılar geçmişteki deneyimlerin üstüne yenilerini yapılandırarak zenginleşmekte, gelişmektedir.

Ne yazık ki ülkemizde Eğitim Bilimleri alanında vefat etmiş ya da uzun yıllar önce emekli olmuş önemli bilim insanlarının eserleri genç nesillere yeterince ulaşmamıştır. Bu durum ise bilim alanının tarihçesi açısından boşluk doğurmakta; genç nesillerin önceki deneyimlerden etkili bir biçimde yararlanmalarına engel olmaktadır.

Ülkemizde 'öğrenme' ve 'öğretme'ye temel oluşturan önemli eserlerden birisi de merhum Prof. Dr. Nurettin FİDAN tarafından yazılmış olan 'Okulda Öğrenme ve Öğretme' kitabıdır. Genç nesillerin bu kitapla tanışması, bilim alanındaki sürekliliğe katkıda bulunarak eğitim bilimlerinin dünü ve bugününü doğru değerlendirmeye ve geleceğin etkili planlanmasına ışık tutacaktır.

Bu değerli eserin genç nesillerle buluşması için özenle tekrar yayına hazırlanmasını sağlayan PEGEM AKADEMİ A.Ő'nin yöneticisi Servet SARIKAYA ve tüm çalışanlarına Eğitim Bilimleri ailesinin bir üyesi olarak en içten teşekkürlerimi iletmek isterim.

Saygılarımla

Şubat, 2012

Nuray SENEMOĞLU

ÖN SÖZ

Okulda Öğrenme ve Öğretme, 1983 yılında yayınladığım, "Öğrenme ve Öğretme" adlı kitabın geliştirilmiş ve genişletilmiş bir şeklidir.

Kitapta, öğrenme ve öğretme süreçleriyle ilgili kuram, ilke ve yöntemler çağdaş gelişmeler ışığında incelenmekte ve bunların okul eğitiminde uygulanışı üzerinde genel olarak durulmaktadır. Kitapta ayrıca, son on beş yıl içinde yapılan bir kısım araştırma bulgularına dayalı olarak öğretme mantığının değişen bazı yönlerine -özellikle buluşsal boyuta- ağırlık verilmiş bulunmaktadır.

Konuların işlenmesinde önce eğitim, öğrenme, öğretme ve program olmak üzere dört ana kavram tanımlanmış, bunları sırası ile öğrenme-öğretme kuramı, ilke ve yöntemlerinin açıklamaları izlemiştir. Kısaca ifade etmek gerekirse, kitapta öğretme-öğrenme alanında geçerliğini koruyan genel bilgi ve görüşler yansıtılmaya çalışılmaktadır.

Kitabın hazırlanmasında birçok arkadaşın değerli katkıları olmuştur. Kitabın geliştirilen ve yeniden yazılan bütün kısımlarını okuyup irdeleyen ve öneriler getiren Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Bölümünden Dr. Münire Erden'e, "Operant Koşullanma" ve "Biliş ve Öğreme" kısımlarını dikkatle inceleyen, eleştiren ve öneriler getiren Psikoloji Bölümünden Recai Coştur'a, kitabın hazırlanmasında değerli katkılarını gördüğüm Nuray Senemoğlu'na, kitabın geliştirilmesinde değerli önerileri ve desteği olan Mesleki Eğitim Fakültesinden Melek Güngör'e teşekkürü bir borç bilirim.

Kitaptaki eksiklik ve hataların sorumluluğunu ileride daha da geliştirilmiş bir baskı ümidiyle üzerimde taşıyorum.

12 Aralık 1985

Doç. Dr. Nurettin Fidan

İÇİNDEKİLER

Sunuş.....	v
Ön Söz.....	vi

1. Bölüm

Temel Kavramlar

Giriş.....	2
Eğitim Nedir?.....	4
Formal Eğitim.....	4
Formal Olmayan Eğitim (İnformal Eğitim).....	5
Ailede Eğitim.....	6
Okulda Eğitim.....	6
Eğitimin Süreci.....	8
Öğrenme ve Öğretme Etkinlikleri Nedir?.....	9
Öğrenme.....	9
Öğretme.....	10
Değerlendirme.....	11
Program Nedir?.....	13
Program Geliştirme.....	15
Program Geliştirmede Temel İşlemler.....	18

2. Bölüm

Öğrenme ve Öğretme Kuram ve Modelleri

Öğretme Kuram ve Modelleri.....	26
Öğretme Kuramı İhtiyacı.....	26
Öğrenme Kuramlarının Öğretme İçin Yol Gösterici İlkeleri.....	27
Öğretme Kuramı.....	29
Davranışçılık Akımında Öğrenme.....	31
Davranış Nedir?.....	31
Davranış Özellikleri.....	32
Klasik Şartlanma (Koşullanma).....	33
Uyarıcı Genellemesi.....	35

İşaret Öğrenme.....	35
Yakınlık (Bitişiklik İlkesi)	35
Ayırt Etme.....	35
Sönme.....	36
Bitişiklik.....	36
Bitişiklik Örnekleri.....	36
Operant Şartlanma (Edimsel Koşullanma)	37
Edimsel Koşullanma.....	38
Edimsel Koşullanmanın Temel Öğeleri.....	38
Sonuçların Etkileri.....	39
Pekiştirme ve Pekiştirme Şekilleri.....	40
Olumlu Pekiştirme.....	40
Olumsuz Pekiştirme.....	40
Sürekli Pekiştirme	40
Aralıklı Pekiştirme	41
Sabit Aralıklı Pekiştirme.....	41
Değişken Oranlı Pekiştirme.....	41
Edimsel Koşullanma İle Öğrenme	42
Kademeli Yaklaşma ve Şekillendirme.....	42
Şekillendirme	43
Şekillendirme ve Rehberlik.....	44
Programlı Öğretim	45
Okullarda ve Sınıfta Pekiştirme Yolları.....	46
Öğretmenlere Öneriler	46
Pekiştirme ve Önemi.....	46
Pekiştirmenin Zamanı	47
Değişik Pekiştireçler.....	48
Pekiştireçlerin Çeşitliliği.....	49
Ceza ve Kullanımı.....	50
Gözlem Yoluyla Öğrenme.....	53
Gözleyerek Öğrenme.....	53
Model Alma.....	55
Taklit	56
Zihinsel Hazırlık	57
Pekiştirme.....	57

Biliş ve Öğrenme.....	58
Biliş Kuramının Çıkış Noktaları.....	59
Bilgi İşlem Süreci Kuramlarına Göre Öğrenme ve Bellek	62
Gagne ve Yaklaşımı.....	67
Öğrenme Ürünleri	68

3. Bölüm

Öğretme Modelleri

Gagne'nin Öğretim Modeli	74
Buluş Yoluyla Öğrenme	79
Anlamli Öğrenme	82
Glaser'in Temel Öğretme Modeli	87
Glaser'in Temel Öğretme Modeli	87
Bloom'un Okulda Öğrenme Kuramı	88

4. Bölüm

Öğretme - Öğrenme Sürecinde İlkeler

Öğrenmeye Hazırlama: Giriş Davranışları.....	94
Hazır Olma Nedir?.....	94
Giriş Davranışı	96
Öğrenciye Yol Gösterme	104
Katılma	107
Motivasyon (Güdülenme).....	112
Güdülenme Nedir?.....	112
Pekiştirme.....	136
Soonuçların Bilgisi ve Düzeltme İşlemleri	137

5. Bölüm

Yöntemler ve Teknikler

Öğretme Yöntemlerinin Sınıflanması	146
Yöntemlerin Seçimi	154
Eğitim Teknolojisi.....	156
Kavram ve İlkelerin Öğretimi.....	163
Problem Çözme ve Öğretimi	170
Psiko-Motor Davranışların (Becerilerin) Öğretimi.....	173
Okulda Başarıya Etki Eden Faktörler Üzerine Bir Yorum	178
EKLER.....	189
EK I.....	189
Bilişsel Giriş Davranışları İle Fen Başarısı Arasındaki İlişkiler.....	189
EK II.....	195
İlkokullarda Fen Bilgisi Dersleri Nasıl İşlenmektedir?.....	195
KAYNAKLAR.....	206

1. Bölüm

TEMEL KAVRAMLAR

İçindekiler

Giriş

EĞİTİM NEDİR?

Formal Eğitim

Formal Olmayan Eğitim (İnformal Eğitim)

Ailede Eğitim

Okulda Eğitim

Eğitim Süreci

Ekonomik ve Politik Faktörler

ÖĞRENME VE ÖĞRETME ETKİNLİKLERİ

Öğrenme

Öğretme

Değerlendirme

PROGRAM NEDİR?

Program Geliştirme

Program Geliştirmede Temel İşlemler

GİRİŞ

Eğitimin çağdaş anlamı, insanların davranışlarında belli amaçlara göre değişiklik oluşturmasını içerir. 1950'lerde getirdiği yaklaşımla program geliştirme alanında önemli katkıları olan Tyler, eğitimi "bireylerin davranış biçimlerini değiştirme süreci"¹ olarak tanımlamış ve bu tanım bugüne dek yaygın kabul görmüştür. Eğitimin davranış değiştirme süreci olarak tanımlanması, **eğitim programının** dinamik ve sürekli bir yaşantılar bütünü olarak görülmesine ve **program geliştirme** çalışmalarında ağırlığın öğretme-öğrenme süreçleri üzerinde yoğunlaşmasına yol açmıştır.

Bir eğitimcimiz, eğitimde yenilenmenin her şeyden çok bireyin davranışlarının yenilenmesi olduğunu, bunun için de, eğitim amaçlarının saptanması ve bu amaçlar ile değerlendirme süreçleri arasındaki boşluğun doldurulması gerektiğini vurgulamaktadır². Değinen boşluk, büyük ölçüde bireylerden istenilen davranış değişiminin oluşacağı ve bugüne kadar öğretmenlerin kendi karar ve uygulamalarına bırakılmış olan yaşantı ortamının düzenlenmesi, daha yalınca, "ne"yin, "nasıl" öğretileceği ile ilgilidir.

Taba, program geliştirme ile ilgili hazırlık ve planlama çalışmalarının odak noktasını uzun yıllar boyunca ders konularının seçimiyle organizasyonunun oluşturduğunu, buna karşılık öğrenme yaşantılarının seçimi ve düzenlenmesinin öğretmenlerin inisiyatiflerine bırakıldığını oysa eğitim programının bu en önemli ve en karmaşık öğesinin tesadüflere bırakılmayacağını, öğrenme işinin bilimsel bulgular ışığında yürütülmesi gerektiğini ileri sürmektedir³.

Oliver'e göre de, öğretim programlarının ulaşmak istediği, öğrenci davranışlarının geliştirilmesidir. Program planlaması bu görev için hedefleri ortaya koyar ve bu hedeflerin gerçekleştirilmesini sağlayacak öğretim süreçlerini önerir. Öğrenme-öğretme sürecinde, bu planın uygulamaya dönüştürülmesi için gerekli düzenlemelerin yapılması beklenir⁴.

Oliver, nasıl bir düzenleme yapılırsa yapılsın, planlayıcıların niyetlerini gerçekleştiren şeyin iyi bir öğretim olduğu görüşündedir. Ona göre, sınıftaki süreç **minyatür** bir program geliştirme işidir. Bu nedenle de öğrenme ve öğretme etkinliklerinin incelenmesinin program geliştirmede hayati bir önem taşıdığını savunur⁵.

1 Tyler, R. W. *Basic Principle of Curriculum and Instruction*. s. 4.

2 Varış, F. *Eğitimde Program Geliştirme-Teori ve Teknikler*. s. 14.

3 Taba, H. *Teaching Strategy and Learning*. Alıntı: Mills, R. W. *Designing Instruction Strategies for Young Children*. ss. 32-33

4 Oliver, A. L. *Curriculum Improvement*. s. 339

5 Ertürk, S. *Eğitimde Program Geliştirme*. s. 79

Eğitimi, "bireyin davranışında kendi yaşantısı yoluyla ve kasıtlı olarak istendik değişme meydana getirme süreci" olarak tanımlayan Ertürk, planlı eğitim faaliyetlerinin davranış değişmesini, yani geçerli öğrenmeyi sağlayıcı yaşantıların oluşturulmasına dönük olması zorunluluğuna işaret etmektedir⁶.

Eğitimi davranış değiştirme süreci olarak yorumlayan bilim adamlarından bazılarının, yukarıda kısaca değindiğimiz görüşlerinden de anlaşılacağı gibi, bugün, program geliştirme çalışmalarında programın dinamik yönüne ağırlık verilmekte özellikle davranış değişmesinin olduğu öğretim durumlarının düzenlenmesi ve gerçekleştirilmesi önem kazanmış bulunmaktadır.

Eğitim işinin sonunda, insanlara yeni davranışlar kazandırmak amaçlanmaktadır. Davranış değiştirme işinin hangi faaliyetler yoluyla ve nasıl gerçekleşeceği hususu bizi doğrudan doğruya öğrenme işine ve onu sağlamak için düzenlenen öğretim sürecine götürür. Eğitim sistemindeki tüm faaliyetlerin öğrenmenin olduğu etkileşim ortamının etkililik derecesinin artması için yapılması beklenir. Bu durum, sayısal ve yapısal değişmeleri odak noktası yapma yerine, sınıftaki öğrenme sürecinin niteliğinin geliştirilmesi üzerinde yoğunlaştırılması zorunluluğunu ortaya koyar. Odak noktasındaki bu değişme yalnız eğitim bilimcilerinin değil, hükümetlerin de ilgisini çekme durumundadır⁷. Çünkü eğitim süreçlerinin niteliği, bireyin davranışları yoluyla "toplumun dokusu"nu etkilemektedir⁸. Bugün eğitimi geliştirme çalışmaların "kâğıt üzerinde planlar yapmaktan öte" bir nitelik kazanmıştır.

"Üst kademelerde geliştirilen reform önerileri, memleket ölçüsünde sınıftan gelen verilerle beslendiği ölçüde etkin olabilmektedir."

Sınıfta yürütölen öğrenme etkinliklerinin incelenmesi ve sürekli olarak değerlendirilmesi, eğitim sistemi ve programını geliştirme çalışmalarında daha gerçekçi yaklaşımların doğmasına neden olur. Sınıftaki davranış değiştirme işinin istenilen düzeyde oluşturulmasına ise, öğretmenin nasıl hareket edeceği konusunda talimatlar hazırlamaktan çok "Öğrenciler ne yapmalı?" sorusuna cevap verebilecek nitelikte çalışmaların yapılması ile ulaşılabilir.

Bu kitapta bu tür bir yaklaşımın kuramsal dayanakları ile uygulamada yapılması işlemlerden söz edilmektedir. Öğrenmenin öğrencinin bizzat kendisi tarafından gerçekleştirildiği fikri kitabın "tema"sını oluşturmaktadır.

6 Fidan, N. *Eğitimde Yeni Kavramlar ve İlkeler*. s. 59

7 Varış, F. *Öğretmen Yetiştirme Üzerine-50. Yıla Armağan*. s. 48

EĞİTİM NEDİR?

Eğitim en genel anlamıyla insanları belli amaçlarına göre yetiştirme sürecidir. Bu süreçten geçen insanın kişiliği farklılaşır. Bu farklılaşma eğitim sürecinde kazanılan bilgi, beceri, tutum ve değerler yoluyla gerçekleşir. Günümüzde okullar eğitim sürecinin en önemli kısmını oluşturur. Eğitim yalnız okullarda yapılmaz. Günlük hayattaki eğitim-okul bitişikliği, eğitim denince okulu anımsatır. Oysa, okul dışında da gençleri ve yetişkinleri bir mesleğe hazırlamak ve onların hayata uyumlarını kolaylaştırmak için açılmış kısa süreli eğitim veren kurumlar vardır. Ayrıca eğitim ailede, iş yerinde, asker ocağında, camide ve insanların oluşturdukları çeşitli gruplar içinde de yer alır. En geniş anlamı ile eğitim toplumdaki "kültürleme" sürecinin bir parçasıdır.

Kültürleme, insanın kişilik yapısı içinde doğduğu ve yetiştiği kültür tarafından belirlenir. Her toplum kendi kültürünün özelliklerini yeni kuşaklara geçirir. Toplumun bireyleri, kendi kültürünün istek ve beklentilerine uyacak şekilde etkilemesi ve değiştirmesine "kültürleme" denir. İnsanın çocuk, genç ve yetişkin olarak kendi toplumuyla bütünleşmesi toplum içinde etkinlik kazanması ve yetişmesi sırasında karşılaştığı bilinçli ve bilinç dışı öğrenmeler bu süreç sonunda elde edilir¹.

Kültürleme ailede, sokakta, işyerinde her türlü seremoni ve merasimde bilinçli ya da bilinç dışı, kendiliğinden oluşan ve bireysel olan öğrenmeleri de kapsar. Kültürlemenin amaçlı olarak yapılan kısmı eğitimidir. Bu nedenle, eğitim "kasıtlı kültürleme süreci" olarak da tanımlanmaktadır.

İnsanın yetişmesinde kasıtlı olarak yapılan kültürlemenin yanı sıra, yaşam içinde kendiliğinden oluşan öğrenmelerinde önemli rolü vardır. İnsanlar kişilik özelliklerinin, değerlerinin ve becerilerinin bir kısmını bu yolla kazanırlar. Eğitimciler kültürlemenin bir kısmını "informal", amaçlı olarak yapılanını ise "formal" eğitim olarak adlandıırırlar.

Formal Eğitim

Formal eğitim amaçlıdır; önceden hazırlanmış bir program çerçevesinde planlı olarak yapılır, öğretim yoluyla gerçekleştirilir. Eğitim süreci öğretmen tarafından planlanır, uygulanır ve izlenir. Eğitim başlangıcından bitişine kadar özel bir çevre içinde kontrollü olarak yürütülür. Sürecin belli aşamalarında ve sonunda değerlendirme işlemi yer alır. Okullardaki eğitim formaldır.

Okul dışında endüstri, tarım ve hizmet alanlarında kişileri bir mesleğe hazırlamak, meslekte ilerlemesini sağlamak ve yenilikleri öğrenmek amacıyla yapılan öğretim etkinlikleri, halk eğitim merkezlerinde açılan kurslar, orduda asker yetiştirme birer formal eğitim örneğidir. Ülkemizde her yıl binlerce insan bu tür amaçlı, planlı fakat kısa süreli eğitim sürecinden geçerek yeni bilgi, beceri, tutum ve değerler kazanmaktadır.

Okul dışı formal eğitim sürecinin okullardakilerden fark, kısa süreli olması, öğrencilerin yaşlara göre gruplandırılmaması, ihtiyaç duyuldukça yapılması ve belli konularla sınırlandırılmamasındadır. Her ikisi de süreç olarak aynı özellikleri taşır. Okul dışı formal eğitim, okul eğitimi tamamlamak ve insanları yaşam boyu eğitmek gibi işlevleri yerine getirir. Bu gün ülkemizde formal eğitim örgün ve yaygın eğitim olmak üzere iki biçimde sistemleştirilmiştir.

Örgün eğitim, belli bir yaş grubundaki bireylere, Milli Eğitimin amaçlarına göre hazırlanmış eğitim programlarıyla okul çatısı altında düzenli olarak yapılan eğitimidir (Taymaz, 1978).

Okul öncesi öğretim, ilköğretim, ortaöğretim ve yüksek öğretim örgün eğitim sistemini meydana getirir. Örgün eğitim sisteminde genel, mesleki ve teknik eğitim programları uygulanır.

Yaygın eğitim ise, örgün eğitim sistemine hiç girmemiş, bu sistemin her hangi bir kademesinde bulunan veya bu kademelerden ayrılmış olan kişilere ilgi ve gereksinme duydukları alanlarda yapılan eğitimidir (Taymaz, 1978, s. 6)².

Halk eğitim merkezlerinde açılan kurslar, pratik sanat okulları ile resmî ve özel kurumlar ve iş yerlerinde hizmet içi eğitim faaliyetleri yaygın eğitim sistemini oluşturur.

Formal Olmayan Eğitim (İnformal Eğitim)

"İnformal" eğitim, yaşam içinde kendiliğinden oluşan bir süreçtir. Amaçlı ve planlı değil, gelişigüze'dir. Kişi karşılaştığı durum ve içinde bulunduğu grubun üyeleriyle etkileşimde bulundukça farkında olmadan yeni şeyler öğrenir. Çocuklar arkadaşlarıyla oynarken gençler akranlarıyla oluşturdukları grup içinde birbiriyle etkileşirken yardımlaşmayı, dayanışmayı, iş birliğini, kurallara uymayı, grubun değerlerini benimsemeyi öğrenirler ve toplumsallaşırlar.

Bu tür öğrenmeler ailede, sokakta, iş yerinde, televizyon önünde, okulda, kısaca yaşam içinde kendiliğinden meydana gelir.

Formal olmayan eğitim sürecinin iki önemli öğrenme yolu gözlem ve taklittir. İnsanlardaki birlikte yaşama içgüdü'sü onları toplumun beklediği ve istediği davranışları öğrenmeye yöneltir. Çok küçük ve ilkel toplumlarda eğitim tamamen "informal" yollarla gerçekleştirilir. Köydeki çocuk tarımla ilgili becerileri günlük yaşam içinde büyüklerini gözleyerek ve taklit ederek ve yaparak yaşayarak öğrenir. Derslerde yalnız fizik, kimya, tarih vb. öğrettiğini sanan öğretmenler de farkına varmadan kendi düşünüş biçimlerini, değerlerini ve davranışlarını öğrencilerine geçirebilirler.

İnformal eğitim sürecinde insanlar istenmeyen ve zararlı alışkanlıkları da edinirler. Sigara içmek, kopya çekmek bunlara birer örnektir. Toplumlar büyüdükçe ve

geliştikçe informal eğitim süreci insanların yetişmesinde yeterli olmamış ve planlı bir eğitim yeri olan okullar kurulmuştur. Buraya kadar özellikleri açıklanan formal ve formal olmayan eğitim süreçleri toplumda birbirinin yanında ve çoğu zaman iç içe olarak işlevlerini sürdürürler. Bazı yerlerde formal bazılarında ise formal olmayan süreçler daha baskındır. Her iki sürecin iç içe bulunduğu ve eğitimin yarı formal bir özellik taşıdığı yerler de vardır.

Ailede Eğitim

İnsanlar kişiliklerinin temelini oluşturan bir kısım davranışı aile ortamında kazanır. Çocuklar daha küçük yaşlarda anne-babalannı ve ailede sevdikleri büyüklerini taklit ederek onlarla özdeşir. Ortak aile yaşamı içinde ailenin temel davranış kalıplarını ve değerlerini öğrenirler. İnfomal eğitim süreci aile ortamında çok etkili olarak çalışır.

Genelde ailede eğitim amaçlı olarak yürütülür. Ailede yazılı olmayan yasalar vardır. Hangi davranışların onaylanacağı, çocukların hangi davranışları hangi ortamda nasıl göstermeleri gerektiği maksatlı olarak duyurulur. Ödül ve cezaya dayalı bir koşullandırma mekanizması sürekli olarak aile yaşamında yer alır ve çocuklar yönlendirilir.

Koşullandırma sürecinin kontrolü, (ödül ve cezaların dağıtımı) okullardaki kadar planlı ve programlı değildir. Çocuğun davranışlarını değerlendirme çoğu zaman tesadüflere bağlıdır. Bu yönden aileler arasında oldukça geniş farklar vardır.

Ailede formal ve informal eğitim süreçleri bir arada ve iç içe yürür; eğitim, yarı formal bir özellik gösterir.

Toplumlar geliştikçe ve ailenin bütün bireyleri iş hayatında yer aldıkça okul öncesi çağdaki çocukların eğitimi, kreş, yuva ve ana okulu gibi formal eğitim kurumları tarafından yerine getirilmekte ve ailenin çocuk üzerindeki etkileri azalmaktadır.

Okulda Eğitim

Toplumlar kendilerine uygun insanı kendilerine özgü eğitim süreci içinde yetiştirirler. Bu nedenle, onu tesadüflere ve kültürlemenin gelişigüzel etkilerine açık bırakmamışlardır. Toplumlar insanlara birlikte yaşamının gerektiğini, toplum bilincini vermek için eğitim sürecinin amaçlarını ve içeriğini belirlemiş ve onu kontrol altına almışlardır. Bu suretle eğitim bir kamu hizmeti olarak kurumlaşmıştır.

Toplumlar geliştikçe iş bölümü çeşitlenir. Meslek yaşamı uzmanlaşmayı gerektirir. Artık, birçok bilgi ve becerinin uzmanlarca verilmesi zorunluluk hâline gelir. Aile, sokak ve iş yeri gittikçe gelişen ve çeşitlenen teknolojilerin aktarılmasını başaramaz. Vatandaşlık görevinin gerektirdiği bilgi, beceri ve değerlerin herkese aynı şekilde verilmesi herkesin ortak bir eğitim sürecinden geçirilmesi ile mümkün olur. Belirttiğimiz bu durumlar eğitimin "okul" olarak kurumlaşmasını ortaya çıkarmıştır.